

POLITINIŲ KALINIŲ ŽUDYNĖS ČERVENĖJE (BALTARUSIJA)

1940 m. liepos 7 d. Valstybės saugumo departamento direktorius A. Sniečkus (paskirtas Maskvos emisaro V. Dekanozovo ir SSRS įgaliotojo atstovo N. Pozdniakovo nurodymu, pritariant SSRS vidaus reikalų liaudies komisariui L. Berijai) patvirtino „Priešvalstybinių partijų: ...ir kt. vadovujančio sąstato likvidacijos paruošiamųjų darbų ir operatyvinės likvidacijos planą“. Prasidėjo masiniai Lietuvos piliečių suėmimai, kurie truko iki 1941 m. birželio 22 d., kai sovietinę okupaciją pakeitė vokiečių okupacija.

Kilęs Sovietų Sąjungos–Vokietijos karas sovietiniams okupantams ir juos rėmusiems kolaborantams sutrukdė įgyvendinti lietuvių tautos naikinimo planus. NKVD ir NKGB iš karto susirūpino savo nusikaltimų slėpimu, pasistengė kuo greičiau išgabenti kalinius ir archyvus. Evakuoti kalinius patikėta NKVD Kalėjimų skyriaus viršininko pavaduotojui A. Čečevui. Tuo metu Maskvoje SSRS NKVD Kalėjimų valdyboje buvo sudarinėjami kalinių evakavimo planai.

Pirmąją karo dieną SSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku pafrontės vietovėse, taigi ir Lietuvoje, buvo paskelbta karo padėtis. Visos politinių kalinių bylos oficialiai buvo perduodamos kariniams tribunolams. Iš tikrųjų visiškai laisvė buvo suteikta vietinėms NKGB ir NKVD įstaigoms ir kalinių apsaugos kariams. NKVD ir NKGB darbuotojai sušaudymą laikė kalinių evakavimo būdu. Dokumentuose tai vadinama evakuacija pagal I kategoriją.

1941 m. birželio 22 d. buvo sudarytas kalinių evakavimo planas, kuriame numatyta iš Lietuvos išvežti visus 5900 kalinius. Bet Sovietų Sąjungos kariniai pralaimėjimai vertė keisti planus. SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas V. Černyšovas 1941 m. birželio 22 d. sudarė kitą Lietuvos kalinių evakavimo planą. Birželio 22 d. 20 val. iš Kauno pabėgo aukščiausi sovietų valdžios pareigūnai, o birželio 23 d. 1 val. naktį išvyko ir NKVD vadovybė, kurios žinioje buvo kalėjimai. Kartu ji išsigabeno ir ir kelias dešimtis kalinių.

P. Gladkovo teigimu, iš Kauno kalėjimo Nr. 1 1941 m. naktį iš birželio 23 į 24 d. buvo išvežta 90 kalinių. Liudytojų atsiminimuose minima, kad iš 4-ojo skyriaus buvo išvesta 118 kalinių. Maršrutu Karmėlava–Jonava–Ukmergė–Molodečnas–Minskas juos gabeno į Minską. Molodečne dalis geležinkelio sąstato buvo nukreipta Polocko link. Šalia Bigosovo geležinkelio stoties buvo sušaudyti lietuviai: Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras Kazimieras Bizauskas, tarnautojai Ignas Bieliūnas ir Tadeušas Kognovickis, kpt. Antanas Gedmantas, žurnalistas Jonas Jablonskis, policininkai Teofilus Knyva, Justinas Petkus-Petkevičius, Juozas Švoba ir Stasys Valkauskas, darbininkas Petras Limantas, karys Vytautas Purvys, moksleivis Albinas Sakalas, mjr. Stasys Šaulys, amatininkas Jonas Šeškūnas, studentas Juozas Kazys Vosylius.

Kita dalis kalinių nugabenti į Minską ir patalpinti Minsko kalėjime. Iš jų 1941 m. birželio 24 d. vakare sušaudyti vienuolis Martynas Gedvilas, plk. Steponas Rusteika, žurnalistė Vanda Pranckonienė, kpt. Albertas Švarplaitis, tarnautojai Bronius Kantauskas ir Vladas Raupys, Jonas Šleinyš.

Birželio 25 d. visi kaliniai buvo išvaryti iš Minsko kalėjimo kartu su kitais 2 tūkst. kalinių. Ešelonų išvykimo ir judėjimo žiniaraštyje apie šiuos kalinius yra parašyta tik keletas eilučių: „Iš Minsko išvesti pėsčiomis 2 tūkst. kalinių. Atvesti į Červenę, kur apie 500 kalinių kontrrevoliucionierių išvyko pagal I kategoriją“ (t. y. buvo sušaudyti). Kalinius lydėjo NKVD konvojinės kariuomenės 42-osios brigados 226-ojo pulko kariai (tai pačiai brigadai priklausė ir Vilniuje dislokuotas 240-asis pulkas).

Birželio 26 d. gerokai sumažėjusi kalinių kolona buvo suvaryta į Červenės kalėjimą. Kaliniai nežinojo, kad birželio 27 d. Baltarusijos SSR NKVD Kalėjimų valdybos viršininkas Stepanovas iš Maskvos gavo telegramą: „Telegrama Stepanovui, [Per] Mogyliovą duotas įsakymas blankų, datuotų birželio 26, atsikratyti vietoje...“ Tai jau buvo nuosprendis.

Naktį iš birželio 26 į 27 d. mirčiai pasmerktų kalinių grupę išvarė iš Červenės kalėjimo Bobruisko link. Išėjus iš miestelio, koloną lydėję enkavedistai pradėjo šaudyti atsiliekančius kalinius, o paskui pamiškėje buvo surengtos visų kalinių žudynės. Sužeistieji buvo pribigiami šūviu į galvą. Žuvo lietuviai darbininkai Jonas Abromaitis ir Antanas Simanavičius, tarnautojai Antanas Barzda, Bronius Bikinas, Adomas Jonaitis ir Aleksandras Nemčiauskas, žurnalistas Vincas Daudzvardas-Daugvardis, pulkininkai Balys Giedraitis ir Juozas Šarauškas, studentai Glemža, Vytautas Pėža ir Stasys Tilinskas, ltn. Juozas Jakaitis, gydytojas Petras Kupčiūnas, majorai Vladislavas Opulskis ir Jonas Špokevičius, policininkai Vasilijus Rutkauskas ir Juozas Zdanavičius, teisininkas Ivanas Tatarincevas ir dešimtys kitų žymių lietuvių veikėjų ar paprastų ūkininkų, darbininkų ir tarnautojų.

Gyvųjų liko apie 40. Tarp tų laimingųjų buvo Jonas Dambrauskas, V. Kaušas, Povilas Lašas, Antanas Žebrauskas, Petras Žickus, Juozas Žickus, prof. Ignas Končius, pulkininkai Jonas Petraitis, Juozas Tumas, Giliaras Urbonas ir Antanas Šova, kapitonas Stasys Jasiunskas ir Osvaldas Žadvydas bei kt.

NKVD darbuotojams Červenės žudynės tebuvo vienas iš masinių kalinių žudynių epizodų.

Stogastulpis šiame kelyje 1941 m. naktį iš birželio 26 į 27 d. sušaudytiems Lietuvos piliečiams atminti. Baltarusijos Respublika. Minsko aps. Kelio Červenis–Liady (1,5–2 km už Červenio m.) kairė. Aut. tautodailininkas Ipolitas Užkurnys. Pastatytas 1991 m. Fotogr. R. Trimonienė, 1997

Kalėjimo pastatas, kuriame 1941 m. birželio 25–26 d. buvo kalinti politiniai kaliniai (baltarusiai, lenkai, lietuviai, rusai ir ukrainiečiai). Baltarusijos Respublika. Minsko aps. Červenio m. M. Gorbačiovo g. Fotogr. V. Petrauskas, 2004

Viena iš kalėjimo, kuriame 1941 m. birželio 25–26 d. buvo kalinti politiniai kaliniai (baltarusiai, lenkai, lietuviai, rusai ir ukrainiečiai), kamerų. Baltarusijos Respublika. Minsko aps. Červenio m. M. Gorbačiovo g. Fotogr. V. Petrauskas, 2004

Parengta pagal

A.Tolis, *Mirites kolona, Chicago, 1947*

J. Tumas, *Kelias į Červenę, V., 1990*

Pulk. J. Petraitis, *Kaip jie mus sušaudė, K., 1990*

A. Anušauskas,

Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais, V., 1996

Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941, 1 tomas, V.: LGGRTC, 1999

J. Stankiewicz-Januszczak, *Marsz Smierci, Warszawa, 1999*

Lietuvos ypatingojo archyvo ir LGGRTC medžiaga